

ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

ВО ЗДРАВСТВЕНАТА ЗАШТИТА
ПРИРАЧНИК ЗА ПРАКТИЧАРИ

МАКЕДОНИЈА

Човековите права
во здравствената заштита
Прирачник за практичари
Македонија

Скопје, мај 2010

Автори на Прирачникот:	Проф. Д-р Јованка Бислимовска-Карацинска Проф. Д-р Јадранка Дабовиќ Снежана Чичевалиева М-р Неда Милевска-Костова Невенка Крушаровска Проф. Д-р Здравко Чакар
Соработници на Прирачникот:	Проф. Д-р Дончо Донеv Доц. Д-р Фимка Тозија Д-р Илир Љума М-р Ангелина Бачановиќ Асс. М-р Неда Здравева Филип Геровски Татјана Тасевска М-р Блашко Касапинов Ана Стојковиќ
Издавачи:	Медицински факултет, Универзитет “Св. Кирил и Методиј”, Скопје Центар за регионални истражувања и соработка “Студиорум”, Скопје
За Издавачите:	Проф. Д-р Никола Јанкуловски, декан, Медицински факултет, Скопје Проф. Д-р Томе Груевски, претседател, Центар за регионални истражувања и соработка “Студиорум”
Лектура и коректура:	Тања Стевановска
Техничко уредување:	Предраг Китановски
Печати:	Медиа Конект, Скопје

CIP – Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ – Скопје

342.7:614.83(047.4)(035)

Човековите права во здравствената заштита: прирачник за практичари :
Македонија / [автори Јованка Бислимовска - Карацинска...и др.] –
Скопје: Медицински факултет; ЦРИС Студиорум, 2010. – 360 стр. ; 21 см

Фусноти кон текстот. – Библиографија: стр. 349 – 360. – Содржина; Анекс

ISBN 978-608-4596-01-1 (медицински)

ISBN 978-9989-2947-8-5 (студиорум)

1. Бислимовска - Карацинска, Јованка и др. [автори]

а) Човекови права – Здравствена заштита – Македонија – Прирачници

COBISS.MK-ID 84220938

Содржина

Благодарност	V
Предговор од Ананд Гровер	VII
Предговор кон македонското издание	IX
Кратенки	XI
1 Вовед	1
2 Меѓународна рамка за човековите права во здравствената заштита	5
3 Регионална рамка за човековите права во здравствената заштита	71
4 Употреба на меѓународни и на регионални механизми за човековите права	123
5 Национални специфики	135
6 Права и обврски на пациентите	141
7 Права и обврски на здравствените работници	219
8 Правни основи и механизми за заштита на човековите права во здравствената заштита	277
Анекс 1 - Управна, граѓанска и кривична постапка	321
Анекс 2 - Меѓународен поимник	329
Анекс 3 - Национален поимник	341
Користена литература	349

Благодарност

Овој прирачник е производ на заедничките напори на голем број посветени луѓе и организации. Идејата за овој прирачник произлезе од искрени мотиви и уверувања дека со препознавањето на класичната позиција (зависна и пасивна) и со менувањето (во партиципативна и активна) на позицијата на пациентите во однос на здравствените работници, како и промовирањето на човековите права во здравствената заштита и медицината ќе се овозможи должното почитување на достоинството и на пациентите и на здравствените работници.

Меѓу организациите што го поддржаа овој проект се Фондацијата Институт отворено општество Македонија (ФИООМ), Иницијативата право и здравство на здравствената програма на Институтот отворено општество (ЛАХИ) и програмата на ОСИ за грантови за човековите права и владеење (ХРГП). Голема благодарност им искажуваме на поединци од овие организации кои најдиректно беа вклучени: Славица Инџевска и Сузана Велковска (ФИООМ) и Тамар Езер и Џонатан Коен (ЛАХИ), кои, покрај надзорната улога што ја имаа, се коавтори на поглавјата за меѓународни и регионални процедури¹ и со Џудит Оверал се коавтори на воведот; Пол Силва (службеник за комуникации на ОСИ), за неговите совети и координација околу дизајнот на прирачникот, како и на Џин Крискола, техничкиот дизајнер на прирачникот.

Особена благодарност изразуваме на Јан Бирн, постар адвокат во ИНТЕРАЈТС, за неговото авторство на меѓународната и на регионалната рамка за човековите права во здравствената заштита и за коавторството на поимникот заедно со Џудит Оверал, како и на Естер Чернуш за уредничките забелешки на националните поглавја. Исто така, ја изразуваме нашата благодарност и на Сара Абиола за лекторско-коректурното уредување на поглавјата за меѓународни и за регионални процедури. Особена благодарност сакаме да изразиме на Јасминка Фришчиќ (Организација за еманципација, солидарност и еднаквост – ЕСЕ), Георги Димитров (адвокат, адвокатска канцеларија „Димитров“), граѓанските организации Хелсиншки комитет за човековите права Македонија, Х.Е.Р.А. и „Месечина“ – Гостивар, како и на Филип Геровски за финалното уредување и ажурирање на цитираната регулатива во прирачникот.

На крајот, овој прирачник немаше да постои без ентузијазмот и личната посветеност на Џудит Оверал, консултант на ОСИ.

Голема благодарност изразуваме и на сите други што дадоа свој придонес во изработката и објавувањето на овој прирачник.

1 Ова поглавје се надоградува на материјалите во *Здравје и човекови права: Водач (Health and Human Rights: A Resource Guide)*, уредуван од Џ. Коен, Т. Езер, П. Мек-Адамс и М. Милоф, а објавен од страна на ОСИ и Еквипас. Електронска везија на овој водач е достапна на: <http://equalpartners.info/>. Анексот кон меѓународните и регионалните процедури е преземен со дозвола од публикацијата на Центарот за човекови права, Универзитет на Есекс „Известувањето за убиство како кршење на човековите права“, од Кејт Томсон, стр. 127-130 [*Reported Killing as Human Rights Violations*, by Kate Thompson and Camille Giffard, pages 127-130.]

Предговор кон прирачникот

Долго време правото на здравје беше третирано како „право од втора генерација“, што подразбираше негова неприменливост на национално ниво, а со тоа и недостиг од внимание и инвестиции за негова реализација. Сепак, ова е значително променето бидејќи државите сè повеќе ги вклучуваат правото на здравје и неговите клучни елементи како основни и применливи права во нивните уставни и стануваат дел од нивните домашни закони. Исто така, значајните одлуки донесени од домашните судови, особено во Азија, Африка и во Латинска Америка, придонесоа во реализацијата на правото на здравје на домашен терен и во воспоставувањето на судската практика во оваа област.

Иако овие и други позитивни случувања во насока на обезбедување највисок можен стандард на физичко и ментално здравје претставуваат значителен напредок, правото на здравје за сите без дискриминација не се реализира, особено за многумина кои се дел од најмаргинализираните и ранливи групи, за кои највисокиот можен стандард на здравје останува недостижен. Всушност, за многумина интеракцијата со здравствените установи и давателите на здравствени услуги е проследена со дискриминација, злоупотреба и со прекршување на нивните основни права. Како што истражував, во мојот извештај до Генералното собрание на ОН за информираната согласност и правото на здравје, прекршувањата на правото на приватност и физичкиот интегритет се појавуваат во многу различни установи. На пациентите и на здравствените работници им е потребна поддршка за да ги спречат, идентификуваат и да бараат надомест на штета за кршењето на човековите права во здравствените установи, особено во случаи во кои нееднаквата моќ создадена од силната доверба и нееднаквото ниво на знаење и искуство, својствени за односот лекар – пациент, која уште повеќе е потенцирана од припадноста на ранливите групи, предодредена од фактори како класа, пол, етничка припадност и други социоекономски фактори.

Иако постојат голем број публикации за принципите на човековите права, многу малку од нив се однесуваат на примената на принципите на човековите права во постојните здравствени системи. Во тој контекст, овој прирачник ја пополнува празнината која се чувствуваше долго време. Иако поединечните состојби кои детално се опишани се од повеќе држави во Југоисточна Европа и од Азија, овој прирачник е корисен и надвор од тој контекст, во меѓународни рамки. Се надевам дека овој прирачник ќе успее да го поттикне воспоставувањето, но и имплементирањето на заштитните механизми и законски мерки кои се однесуваат на повредите на правото сторени во здравствените установи. Овој прирачник не само што ќе им помогне на давателите на услуги во здравствената заштита, на правниците и на здравствените активисти да ги применат нормите на човековите права во практиката туку, во крајна линија, ќе им помогне и на заедниците да ја подигнат свеста, да се мобилизираат и да ги бараат правата кои им припаѓаат. Авторите имаат огромна улога во промовирањето на правото на здравје и неговото спроведување во системот. Тие го заслужуваат целото признание за преземањето на оваа напорна работа. Исто така, треба да се искаже благодарност и до Институтот отворено општество за финансирањето и реализацијата на

оваа исклучително значајна активност. Воопшто не се сомневам дека овој прирачник ќе го зголеми почитувањето на улогата на човековите права при давањето квалитетни здравствени услуги во здравствените установи и дека ќе се покаже како непроценлив извор за оние што работат на остварувањето на правото на здравје.

Ананд Гровер,
специјален известувач на ОН, Мумбаи,
јануари 2010 година

Предговор кон македонското издание

Човековите права во здравствената заштита е правна област која во Република Македонија е соодветно обработена и во националното законодавство и со ратификуваните и потпишани меѓународни инструменти. Уште од осамостојувањето, правото на здравје и обврската за грижа за сопственото и здравјето на другите е инкорпорирано во Уставот на РМ и во позитивните прописи, а оттогаш и развиено со права и обврски, како на пациентите така и на здравствените работници и здравствените установи.

Примената на овие прописи и реализацијата на правата и обврските во здравствената заштита се комплексни процеси, кои вклучуваат многу субјекти и фактори. Во последните децении на глобално ниво е променет ставот во однос на релациите меѓу пациентот и здравствениот работник односно здравствената установа; некогашниот патерналистички пристап полека се заменува со поактивна улога на пациентот во донесувањето одлуки за неговото здравје, за најсоодветните и целисходни услуги со минимизирање на ризиците по здравјето и животот. Ова бара поголема здравствена едукација на пациентите, но и поголема информираност за правата и обврските како на пациентите, така и на здравствените работници.

Медицинскиот факултет – Скопје и Центарот за регионални истражувања и соработка “Студиорум” со финансиска и техничка помош од Фондацијата Институт Отворено Општество Македонија, и експертизата на повеќе академски професори и практичари, го изработи овој Прирачник, во кој се обработени меѓународната и регионалната правна рамка кои се правно обврзувачки за Република Македонија, како и националното законодавство во оваа сфера. Во Прирачникот се поместени и голем број хипотетички примери и случаи од праксата, со кои авторите се обидоа да ја илустрираат примената или кршењето на правата како на пациентите, така и на здравствените работници, односно правната материја да ја преведат на јазикот на секојдневието, со намера да ги отсликаат постоечките релации меѓу правото и здравствената заштита.

Преку користењето на хипотетички примери и примери од практиката на НВО, авторите се обидоа да укажат дека системското следење и евидентирање на правната практика во областа на заштита на правата на пациентите е неопходно и претставува значаен извор на сознанија во функција на унапредување на законодавството и неговата примена во оваа област, како и дека соработката со НВО треба да се интензивира на соодветен начин за да се одговори на комплексните барања на практиката на реализација на правото на здравје во Република Македонија. Во оваа смисла, нагласена е и улогата на Народниот правобранител кој многу допринесе во подготовката на овој прирачник, како практична алатка во реализацијата правото на здравје.

Овој Прирачник е работен во временски пресек до 31 март 2010 година. Сите законски и подзаконски измени, како и другите новитети во применетите политики во здравствената заштита, кои директно или индиректно влијаат на правата и

обврските на пациентите и здравствените работници, ќе бидат објавувани во посебни дополнувања на Прирачникот, како и на веб страницата поставена за оваа цел.¹

Надежта на авторите, на издавачите и поддржувачите, и на сите кои дадоа свој придонес во изработката на овој Прирачник е дека истиот ќе биде корисно четиво за правниците, здравствените работници, менаџерите во здравствените установи и другите практичари кои во својата секојдневна работа се среќаваат со оваа проблематика.

Од авторите

1 Веб страницата е достапна преку следните линкови: <http://www.pravanapacienti.mk>, <http://www.healthrights.mk>, <http://www.tedrejtatepacienteve.mk>, <http://www.patientsrights.mk>

Кратенки

БПО	Биомедицинско потпомогнато оплодување
ЕАЈЗ	Европска алијанса за јавно здравје
ЕКСП	Европски комитет за социјални права
ЕКЧП	Европска конвенција за човековите права
ЕСП	Европска социјална повелба
ЕСЧП	Европски суд за човекови права
ЕУ	Европска унија
ЗБЗР	Закон за безбедност и здравје при работа
ЗБПО	Закон за биомедицинско потпомогнато оплодување
ЗБСК	Закон за безбедност во снабдувањето со крв
ЗЗЗ	Закон за здравствена заштита
ЗЗЛП	Закон за заштита на лични податоци
ЗЗНЗБ	Закон за заштита на населението од заразни болести
ЗЗПП	Закон за заштита на правата на пациентите
ЗЗП	Закон за заштита од пушењето
ЗЗО	Закон за здравствено осигурување
ЗЛМП	Закон за лековите и медицинските помагала
ЗМЗ	Закон за ментално здравје
ЗОУП	Закон за општата управна постапка
ЗРО	Закон за работните односи
КСТ	Комитет за спречување тортура
МОТ	Меѓународна организација на трудот
НП	Народен правобранител
ОН	Обединети Нации
ООН	Организација на Обединетите Нации
ОПМ	Организација на потрошувачите на Македонија
СЗО	Светска здравствена организација
ФЗОМ	Фонд за здравствено осигурување на Македонија
ХИВ	Хуман инумодефициентен вирус
ХКМ	Хелсиншки Комитет за човекови права на Република Македонија

